

Вера Стојчевска-Антиќ

Универзитет „Св. Кирил и Методиј“ во Скопје
Филолошки факултет „Блаже Конески“, Скопје
vera39antic@gmail.com

**БЛАЖЕ КОНЕСКИ – ПАТОКАЗ НА МАКЕДОНСКАТА
КНИЖЕВНА ИСТОРИЈА**

Клучни зборови: историја, книжевност, лингвистика, македонистика.

Блаже Конески е несомнено великанот на македонската лингвистика, кој зад себе остави импозантен број лингвистички дела поврзани со историјата на македонската книжевност. Меѓутоа, несомнено е важно што на тој план не би можел да ја постигне научната кулминација без изворни македонски книжевни текстови. Ингениозниот ум, паралелно со лингвистичките интереси и резултати, ја гради и историјата на македонската книжевност, зашто е во постојана потрага по изворните показатели, кои детално ги проучува и дава извонредни резултати. Од посебните научни компаративни согледби произлегува потребата од артикулација на историските јазични и книжевни состојби. За да може да го проследува континуитетот на македонскиот јазик, Конески не тргнува од 1944 година, кога Република Македонија се избори за сопствена национална и државна посебност (како што би сакале одредени кругови, кои постојано војуваат против македонскиот континуитет), туку тргнува од оформеноста на старословенскиот литературен јазик, во чија основа влезе дијалектот на македонските Словени од околината на Солун, од селата Сухо, Зарова, Висока и други, кој по 12 век се разгранува во црковнословенски јазик во повеќе словенски редакции, сè до 19 век. А за да се постигне тоа континуирано проследување, секако, беа потребни и задлабочени проникнувања во јазикот, состојбите, историјата, народното творештво, наследените објави од претходниците. Веќе проширен преглед на македонската книжевност во

19 век објавува во 1950 година, со што продолжува неговиот континуиран интерес воопшто за македонската книжевност, од нејзините почетоци, посебно со Охридската книжевна школа, па до 1993 година.

За состојбите на јазичната и книжевната проблематика очевидни се напорите на Блаже Конески, задлабочениот интерес во раните младешки години. Зошто? Блаже Конески, кој е роден на 19 септември 1921 година, по завршетокот на НОБ, во 1944 година, има само 23 години, што значи само што дипломирал словенска филологија на Универзитетот во Софија. Интересен е неговиот ученички и младешки пат. Во родното Небрегово завршил прво одделение. Во 1934 година во Прилеп завршил нижа гимназија. Во 1939 година во Крагуевца матурирал. Во Белград запишал Медицински факултет, но само по еден семестар го напушта и ги продолжува студиите по словенска филологија во Белград. По капитулацијата на Кралството на Југославија ги продолжува студиите во Софија, каде што дипломирал во 1944 година.

Во случајов се потсетувам на разговорите со Конески, кога ми раскажувал живописно за животот во сите споменати градови, посебно за извонредниот прием на универзитетските професори Александар Белиќ, Јордан Иванов, за што зборувам и во мојата книга посветена на Блаже Конески со наслов „Мојот професор пророк“ (Стојчевска-Антиќ 2017). Овде сакам да го нагласам неговото восхвалување на бугарскиот професор Јордан Иванов, потенцирајќи ги неговите едукативни педагошки постапки. Откако ќе ја предадел лекцијата, пристапувал кон контролирање на студентите, дали ја сфатиле суштината или целта на текстот. Ги проверувал слушателите студенти редовно и со голема заинтересираност. На крајот од разговорот професорот Конески истакна: „Јас восприемив многу негови практични постапки“.

Книжевната историја на Конески тргнува од старословенскиот период, со одличните патокази на литературниот старословенски јазик кон Охридската книжевна школа со првоучителот свети Климент Охридски. Препознатлив пат на старословенската азбука, глаголицата, до Охрид и пошироко долж јадранското крајбрежје. Конески ги консултирал задлабочено старословенските текстови со охридски белези, кои по 12 век преминуваат во црковнословенски редакции кај сите словенски народи. Конески ги проследува паметниците настанати на наш терен, кои се формираат и до 19 век, кога разбудената свест на Македонецот се организира во разни

средини со барање за автономија на Македонија. Сите овие долгогодишни периоди наоѓаат место во широката библиографија на Конески (Конески, Библиографија 1994: 31–62).

Овој краток контекст беше нужен за да се сфати извонредниот интерес на Конески во научните патокази. Зошто? Во конституираната Република Македонија, веќе во 1945 година се појавува книгата на Конески „Македонската литература и македонскиот литературен јазик“ (Конески 1945). По проследувањето на словенските ракописи со македонска редакција, што зачудувачки ги знае, посебно, не случајно, запира на македонската литература и македонскиот јазик во 19 век. Ги проследува македонските текстови и автори што пишуваат на македонски јазик, но без устроен литературен јазик. 19 век избилува со македонски и книжевни и народни творби, за што посебен осврт посветил, покрај многу истражувачи, и Блаже Ристовски, кој од 1966 до 2018 година оформил во својата библиографија околу 1 279 објави, во кои многу често се зборува за: Крсте Мисирков, Димитрија Чуповски, Петар Данилович Драганов, македонската колонија во Петербург, ракописни македонски граматика, царот Самоил во народната меморија, литературата, публицистиката до ослободувањето, илинденската борба за нација, јазик, црква, држава, клучни проблеми во македонскиот преродбенски процес итн. (Ристовски, Библиографија).

Откако ги совладал постојните изворни текстови кои даваат барани податоци, претстави за македонскиот јазик, Конески пристапил кон нивното сублимирање и претставување. Во посочената книга од 1945 година очевидно дека ги претставува споените нишки на тие текстови и автори. Кога се осврнува на состојбата во 19 век, започнува со „Четиријазичникот“ на москополскиот калуѓер Даниил, настанат околу 1762 година, речник со грчки, албански, влашки и македонски текст. Даниил укажува дека со својот текст има намера да биде пошироко прифатена грчката култура преку учењето на грчкиот јазик. Македонскиот јазик е предаден со битолска основа, но испишан со грчки букви. Покрај чекорите на панелинизмот се претставува македонскиот говорен јазик, разбирливо без литературна подлога. Конески заклучува: „Но, друго носеше развојот, славјанската писменост во Македонија, славјанската писменост, трудно пренесена из традицијата на зафрлените цркви и манастири, ја дочекуеше својата нова пролет“ (Конески 1945: 3). Веќе двајцата први македонски книжевници од

19 век, Јоаким Крчовски и Кирил Пејчиновиќ се монаси, кои се трудат да пишуваат на прост народен јазик, разбран од народот. Конески ги сумира резултатите и на двајцата книжевници преку одличното разгледување на нивните дела, со одлики на македонските говори, според местото каде што живееле и работеле и двајцата. Конески ја разоткрива бугарската пропаганда која истакнуваше дека бугарштината се зародила во Македонија, не во Бугарија, со што сакале да наметнат заклучок дека бугарштината на Македонците не им била наметната од страна на Бугарија. Тоа го поткрепувале со примерот на Пајсиј, роден во Банско, Пиринска Македонија.

Посебно е акцентирана заслугата на Димитар Миладинов, од чие училиште произлегоа: брат му Константи Миладинов, Рајко Жинзифов, Григор Прличев, Партениј Зографски и Кузман Шапкарев, кој ги упати кон Русија, каде што добиле високо образование. Конески посебно ги претставува тројцата автори: Рајко Жинзифов, Константин Миладинов и Григор Прличев, со чии дела продолжува македонската книжевност, особено поезијата. Акцентирана е прибирачката дејност на Марко Цепенков и Кузман Шапкарев. Посебен осврт Конески дава врз учебниците на Шапкарев, а во натамошните текстови овие значајни дела ги разгледува во смисла на заклучоците за развојните фази на македонскиот говорен народен јазик. Во своите перманентни проучувања и претставувања на јазичните и книжевно-историските состојби ќе го вклучи и значајното дело на Коста Рацин. Во врска со неговите сознанија за способностите на Рацин, Конески објавувал значајни истории. Во таа насока е и мојата книга „Влогот на Конески во Рацин“ од 2018 година (Стојчевска-Антиќ 2018).

Во 1945 година се објавени македонски народни песни, кои ги поттикнуваа неговите согледби на јазичните финеси и состојби (Конески 1945). Тие не се малку на број, на 383 страници, со заклучоци за говорниот израз од разни македонски средини. Во 1947 година се јавува и неговата втора *Збирка на народни македонски песни* на 220 страници (Конески 1947). Длабокото познавање на народните песни му овозможувало суштински продор и откривање на говорните одлики на говорителите.

Колку задлабочено ги познавал развојните континуирани фази од книжевната историја зборува и наредниов случај што ми се случи во соработката со Конески. Како асистент на Катедрата за книжевностите на народите на СФРЈ, при Филолошкиот факултет во Скопје, докторирав во 1974 година на тема „Тиквешкиот ракопис“. Ракописот бил пронајден во селото

Мрзен, Тиквешко, а денес се чува во Народната библиотека во Софија под број 677. Н. Начов го издаде Тиквешкиот ракопис во 1892, 1893, 1894 година (Начов, 1892, 1893, 1894). Одбранетата дисертација ја објавив во книга со наслов „Средновековните текстови и фолклорот“ во 1978 година (Антиќ 1978)¹. Ракописот е составен, сигурно на наш терен, и тоа во 15 век, што го утврдив според староста на водените знаци. Претставува зборник со мешовита содржина, со разновидни средновековни книжевни состави. Во суштина претставува антологија на средновековната македонска книжевност. Покрај книжевните одлики, открива еден изразит период од развојот на црковнословенскиот јазик, кога се открива аналитичко образување на компаративот кај придавките, распаѓање на падежниот систем, влијанија од народниот говор. Во споредба со други слични зборници, се откриваат и сличности, но и различности.

Во однос на значењето на овие мешовити зборници го истакнувам посебно мислењето на Димитриј Лихачов, кој зборува за старата руска книжевност, но е толку применливо и во нашиот случај, и тоа искажано во мозаичен уметнички стил: „Тоа што во старите словенски книжевности восхитува – не се тоа само посебните дела и писатели, туку самата книжевност, таа грандиозна ’растителна асоцијација’ од дела и жанрови, кои секоја книжевност ги формира. Влезете во висока елова шума. Тука се се сложува во бојата: сите бои – бојата на вресот и иглолисникот, бојата на мовта од сите видови и бојата на петелките, бојата на еловите стебла, силно жолти во предвечерието, и бојата на шумските езера кои се гледаат во провидната елова шума уште оддалеку – формираат најтенки колоритни комбинации. Но еловата шума ќе ве восхити и со својата архитектура; со високите и прави стебла кои создаваат ’надлично’ расположение. Таа архитектура на шумата е динамична: врвовите на елите кои се нишаат од ветрот го пренесуваат своето ритмичко движење до самото дно на стеблото. На ритамот на движењето му секудира шумот на врвовите. Естетската слика на шумата се чувствува во шумските мириси, во сменувањето на светлината, во смената на годишните времиња... Старата книжевност восхитува со својата величественост како целина“.

Еден ден имав средба со професорот, по повод некои прашања во врска со Славистичкиот конгрес. Кога заврши ова прашање, професорот

¹ Напоменувам дека објавениот текст е заради условите на печатењето.

ми се обрати со еден извонреден предлог, кој во тој момент не го сфатив со толкава важност, како што целиот тој процес денес ми причинува големо задоволство. Имено, професорот ми предложи заеднички да пристапиме кон издавањето на Тиквешкиот зборник во нова концепција. Со оглед на тоа што веќе ја имав издадено својата дисертација за Тиквешкиот ракопис, бев изненадена, но објаснувањето на професорот беше образложено со големо внимание. Предлогот беше да се преведат текстовите од Тиквешкиот ракопис на современ македонски литературен јазик, но со примеси од народниот и црковнословенскиот, за да остане текстот близок со прототипот. Покрај тоа, сите заклучоци во врска со книжевните текстови што ги дадов во дисертациониот труд да се обработат без фусноти, на еден достапен начин, разбирлив и за обичниот читател. Јас бев толку многу возбудена и радосна што ми се дава можност да работиме на ракописот заеднички со професорот. Почнавме со работа уште наредниот ден. Му предложив на професорот тој да ја отпочне работата над преводите, зашто никој друг не би можел да ги опфати најкарактеристичните делови од текстот и тоа со тенко проникнување во говорот на застапените личности, во дејствијата, зашто кој подобро, посуптилно, поблиску, би ги споил лературниот, народниот и црковнословенскиот јазик во ново современо видување и дело?

Морам да истакнам дека работата над ракописот, која траеше низ деновите од 1985–1986 години, ме исполни со работен ентузијазам. Јас ги обработував текстовите од апокрифите, хагиографиите, романите, расказите, физиолозите, разумникот, црковните слова, на еден приемлив начин за сите читатели кои ја сакаат литературата, значи за сите читатели, без онаа задолжителна научна апаратура. Притоа честопати ги компариравме преведуваните текстови, со барање на соодветни зборови, кои би биле поблиски до одредената наша цел на восприемање на творбите.

Дефинитивно книгата се објави во 1987 година, со извонредна промоција во салонот на издавачката куќа „Мисла“, која уште во почетниот нејзин стадиум предизвика голем интерес. Но, тоа не беше најважното. Изминаа денови и месеци а интересот беше очевиден. Посебно бев задоволна кога почнаа да се објавуваат и песни, со мото од тиквешки текст. И постепено сфатив колку е длабока мислата на професорот. Тој овозможи антологијата на средновековната македонска книжевност да допре до граѓаните на нашата земја, тие за првпат ја сфатија убавината и суштината

на средновековната книжевност. Професорот го предвиде тој успех и го реализира. Секој негов показ очевидно е длабоко промислен, со искуството, со широчината на неговите понирања, не само во историјата на јазикот туку и во вековните книжевни истории.

За да се сфати таа негова замисла претставувам само еден од избраните текстови на тиквешката антологија, и тоа познат ширум светската книжевност:

СЛОВО ОД ЈОАНА ЗЛАТОУСТ КАКО ПЕТ ЖЕНИ СИОТ СВЕТ ГО ПРОПАСТИЈА

Адама Ева од рајот го истера, и Далита Самсона со солзи од ум го изведе и го загуби, и Белзавела пророкот Илија по светот го прогна, Иродијада Иоана го обезглави, Теофана крчмарица го погуби Фока со осумте му браќа во една ноќ.

СЛОВО ЗА САМПСОНА

Си беше човек Маное во земјата...охиска и немаше пород. Секогаш жалеше за чедо. Еден ден дојде еден човек кон жената негова и ѝ рече: „Каж ми на мажот свој дека ќе родиш чедо од срцето свое, и ќе биде од Бога избрано“. Жената рече: „Господине, кој си ти?“ А тој рече: „Јас сум ангел пратен од Бога да ви возвестам за тоа“. Рече жената: „Не верувам и се плашам да не бидам соблазнета, како порано прабабата наша Ева. Туку, ако вистина зборуваш, дојди кога ќе биде тука мажот ми“. Ангелот рече: „Добро велиш“ и си отиде.

Вечерта си дојде Маное и таа му расакажа сè. Тој рече: „Кога пак ќе дојде, јави ми“. По пет дена дојде пак ангелот. Жената му рече: „Господине, ако е вистинит твојот збор, седи тука дури да го викнам мажот ми“. Тој рече: „Викни го!“

И го викна Маноја. И дојде Маное кон ангелот и му рече: „Ти ли си доаѓал во домот мој?“ Ангелот му рече: „Да! Сум пратен да ти јавам дека ќе зачнеш и родиш син што ќе ја поваса вселената и во рацете ќе ја собере. Ниту од железо рани ќе го допрат, туку да се чува од вино и медовина дури

е жив“. Маное рече: „Господине, поседи тука дури да донесам јаренце и да ти дадам да јадеш и најаден да си одиш“.

И донесе Маное јаренце, и го стави среде дворот на камен, каде што му рече ангелот. И го крена железото свое ангелот и го постави на јарето. Изгоре јарето наскоро. Виде Маное и се ужасна, а ангелот невидим бист.

Маное зачна и роди син и му нарече име Сампсон. Кога стана на шест години, го кладе татко му да ги чува ливадите. И дојдоа Сарацени и седнаа во ливадата. А Сампсон дојде и ги караше. Тие како млад го фатија за уво. На Сампсон не му се вдаде да искорне дрво, ами најде коска магарешка и коњска и ги испотепа сите триста воини до смрт. И ожедне од напорот, и не најде вода... И ја втисна коската в земи, шмркна и извади вода и ги напои сите луѓе.

И многупати Сарацените доагаа поради пизма, а тој ги разби осумнаесет пати. И му ја дадоа сестрата по име Далита. Таа беше убавица многу голема. И многу се мислеа како да го погубат, но не можеа ништо да му направат.

Дури се чуваше од вино и медовина, ја повелаше сета земја и сите царје беа под него. Исто така пребегнаа од Сарацените триста големи бољари и живееја у него, за да го подвидат и некако да го загубат. И еден ден упати кон нив реч и рече: „О, ако ми угодите што ќе ви речам, ќе ви дадам на сите по еден коњ и по златна облека.“

И им рече: „Што е – од најлутото најслатко вкусив“. Им кладе срок: „Ако не погодите, пак јас животот ќе ви го земам“. Тие се созборуваа многу и отидоа кон жената негова Далита, велеа: „Гинеме, распрашај го и кажи ни, зашто ние сме од твојот род, да не нè загуби“. Таа со солзи го прашаше Сампсона. Сампсон рече: „Јас ќе ти кажам. Отепав еден лав, а пак другпат заминав и најдов пчели во главата негова. Го извадив медот и го изедов“.

Таа им кажа и тие погодија и зедаа од Сампсона триста коњи и руво. Се почуди Сампсон како узнале. Мајка му велеше: „О, сине мој, жената ти кажува“. Тој ѝ велеше: „О, мајко моја, како ќе ме измами жената моја? Кај ќе најде таа подобар од мене?“

И пак го научија да пие вино и медовина. И го опија и го приковаа кон градската кула. Кога се разбуди тој, ја крена кулата на себе и ја однесе на планината и ја постави простум.

Ја научија жената негова да го распраша за силата негова. Таа ката вечер плачеше многу. Сампсон ѝ велеше: „О жено, зошто плачеш? Од што си скудна? Ти си над сите царје царица. Што сакаш од мене?“ Таа велеше: „Кажи ми, господаре, каде е твојата сила, и јас да ја знаам твојата сила“. А тој ѝ рече: „На пенушката во градината – рече – таму е силата моја“. Таа кладе на пенушката злато и бисер и драгоцени камења.

Виде Сампсон и се насмеја и рече: „О, луда жено, зошто правиш улавштини?“ Таа пак се расплака. И тој ѝ ја кажа вистината. Рече: „Шест влакна имам во косата моја златни, тоа е мојата сила“. Таа им кажа на противниците негови. Тие го опијанија и му ја остригоа косата. И тој ја загуби силата своја и стана како четиригодишно дете. И го фатија, го ослепија и го истераа. И зеде водач, и тој го однесе в планина и го чуваше. Поминаа шест години и пак му се врати силата и му рече на водачот: „Води ме кај што Далита се весели во кулата Сампсонова со неверниците“. Сампсон ја грабна кулата и рече: „Оди си и ти душо моја, со неверниците, зашто тука – рече – жалоста на домот мој ме доведе“. И ја затресе кулата и сам се уби. На Бога слава! (ТЗ 1987: 17–20).

Примерот што го претставувам може да биде прегледен, зашто јазичните и реченички појави говорат за целиот состав на Тиквешкиот зборник. Со овој резимиран осврт посебно ја подвлекувам ингениозната верзираност на Блаже Конески на развојните историски фази и лингвистички и книжевни, израснувајќи во незаобиколен патоказ низ лавиринтите од историскиот развој на македонскиот народ и опстојот на Блажевата и наша татковина.

Литература:

- Антиќ, Вера. 1978. Средновековните текстови и филклорот. Скопје: Мисла.
Библиографија на академик Блаже Ристовски. Блаже Ристовски (1950–2016).
Скопје: МАНУ.
Библиографија на трудовите на академикот Блаже Конески. Блаже Конески (1921–1993), (1994). Скопје: МАНУ.
Конески, Блаже. 1945. *Збирка на македонски народни песни*. Скопје.
Конески, Блаже. 1945. *Македонската литература и македонскиот литературен јазик*. Скопје: Издавачка книжарница „Култура“.
Конески, Блаже. 1947. *Збирка на македонски народни песни*. Скопје.

Начов, Н. 1892, 1893, 1894. Тиквешки ръкопис. *Сборник за народни умотворения и книжнина*, кн. 8, кн. 9, кн. 10.

Стојчевска Антиќ, Вера. 2017. *Мојот професор ѝ пророк*. Скопје: Култура.

Стојчевска Антиќ, Вера. 2018. *Вложот на Конески во Рацин*. Скопје: Македонска реч.

ТЗ (Тиквешки зборник). 1987. Превод и предговор Блаже Конески, коментари Вера Стојчевска-Антиќ. Скопје: Мисла.

Vera Stojchevska-Antikj

BLAŽE KONESKI – SIGNPOST OF THE MACEDONIAN LITERARY HISTORY

Summary

Blaže Koneski has had the role of an instigator of the continuity and development of the Macedonian language, namely as a linguist who has paved the way of the history of the Macedonian language. He was a participant and leader for the codification of the Macedonian literary language, uppermost expert, researcher of its development. He was an excellent expert in the Slavic handwritten heritage, with an accent on the texts with Macedonian editing. He drew upon literary texts for his linguistic insights, from the Old Slavonic period all the way to his death in 1993. In this way, along with his development in the history of the Macedonian language, he appears inevitably as a historian of Macedonian literature as well.

Keywords: history, literature, linguistics, Macedonian studies